

Н. В. Пильгун,

кандидат юридичних наук, доцент

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-2179-0833>

ПРАВОВИЙ НІГІЛІЗМ У СУЧАСНІЙ УКРАЇНІ: ПОНЯТТЯ, ПРИЧИНИ ТА МЕТОДИ ПОДОЛАННЯ

Національний авіаційний університет
проспект Любомира Гузара, 1, 03680, Київ, Україна
E-mail: tidp.kaf.nau@gmail.com

Мета: у статті досліджено поняття та ознаки правового нігілізму, причини його виникнення та шляхи подолання. **Методи дослідження:** для досягнення мети дослідження були використані загально та конкретно-наукові (спеціальні) методи. **Результати:** у статті розглянуто історичне підґрунтя появи правового нігілізму, конкретні причини його виникнення. Вказано на форми вираження правового нігілізму в Україні. Зазначено, що правовий нігілізм залежить від рівня загальної культури, виховання та правосвідомості особистості. **Обговорення:** пошук методів подолання правового нігілізму в Україні.

Ключові слова: держава; правовий нігілізм; форми прояву нігілізму; правосвідомість; правова культура.

Постановка проблеми та її актуальність.

Одним із найбільш небезпечних проявів деформації правової свідомості є правовий нігілізм. На жаль, дане явище стало частиною нашого повсякденного життя. Правова необізнаність громадян призводить до того, що вони стають жертвами осіб, які не є добросовісними.

Суперечливий характер сучасної правової дійсності в Україні обумовлюється наявністю двох суперечливих чинників: конституційного закріплення основ правової державності, прав і свобод людини та низького рівня правової культури, масового поширення правового нігілізму в усіх верствах суспільства та владних структурах. Актуальність теми дослідження зумовлена тим, що правовий нігілізм може стати серйозною перешкодою на шляху соціально-економічних та державно-правових реформ. Існування правового нігілізму безпосередньо впливає на стан законності та правопорядку в суспільстві, тому досягти реальних успіхів у реформуванні суспільства в умовах економічної та політичної нестабільності можливо лише за

умов усунення деформацій правосвідомості та підвищення рівня правової культури населення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Важливою джерельною базою для опрацювання цієї теми стали публікації науковців, таких як: В.В. Сухоноса, О.В. Волошенюка, О.М. Бандурки, Ю.С. Шемшученка, С.С. Алексеєва, М.І. Козюбри, М.В. Кудрявцева, О.Ф. Скакун, О.А. Лукашова, М.І. Матузов, В.А. Туманова, М.Є. Черкас, А.Г. Скок, І.А. Омельчук, О.В. Дручек, І.В. Іщук, Ю.О. Тополь, Г.В. Тригубенко, М.І. Панова, О.С. Бондарєва, І.С. Демченко та інші. Водночас, у зв'язку з динамічністю та змінами у суспільстві потрібно розширити шляхи подолання правового нігілізму на етапі розвитку сучасної української держави.

Мета статті: досліджено поняття та ознаки правового нігілізму, причини його виникнення та шляхи подолання в сучасній Україні.

Виклад основного матеріалу. Пошук способів та механізмів побудови правової держави в Україні, усунення перепон та чинників, які негативно впливають на досягнення мети, поставленої перед українським суспільством, залежить

від рівня високої правової культури громадян, вихованості та в цілому їх правової свідомості. Правова культура характеризує повагу до права, знання змісту його норм, вміння правильно і ефективно їх застосовувати. Взагалі, процес побудови правової держави і формування громадянського суспільства – це процес надзвичайно складний і багатоаспектний. І в першу чергу, він потребує потужних і виважених кроків як з боку держави, так і з боку громадян. Однією з причин таких реалій в українському суспільстві, є наявність у суспільстві переплетіння різних протиріч, серед яких, з одного боку тотальний правовий нігілізм, а з іншого – ідеалістичне ставлення до ситуацій, що складаються у суспільстві. Обидва чинники однаково негативно впливають на формування правової свідомості особистості та правової культури в суспільстві.

Проблеми правового нігілізму та негативного його впливу на суспільні відносини у вітчизняній юридичній літературі достатньо не висвітлювалися. Лише деякі науковці опосередковано торкалися зазначеної теми в розрізі становлення правової держави в Україні та щодо негативних тенденцій у правовій культурі суспільства, або ж появи тіньового сектору економіки як наслідок правового нігілізму, а також в деяких виховних моментах щодо підвищення рівня правової свідомості серед населення. В сьогоденній Україні необхідність у дослідженні проблем, щодо появи правового нігілізму у суспільстві, давно назріла і потребує реального підходу до їх вирішення, як на науковому рівні так і в практичному житті.

Для того, щоб зрозуміти це соціальне явище і побачити деструктивний вплив наявних форм правового нігілізму на суспільство і безпосередньо на особистість, а також конкретних шляхів усунення нігілізму, потрібно чітко усвідомлювати саме його поняття та сутність. У тлумачних словниках правовий нігілізм подається як заперечення цінностей або заперечення усталених суспільством норм, правових принципів та встановлених законодавством нормативно-правових актів. Правовий «нігілізм» походить від латинського «*nihil*», що в перекладі означає «ніщо», «нічого». Філософський словник подає таке визначення: «нігілізм – точка зору абсолю-

тного заперечення, не пов'язаного з жодними позитивними ідеалами». Правовий нігілізм визначається як напрям суспільно-політичної думки, націлений на девальвацію права і законності, на відверту недооцінку соціальної і особистої цінності права.

О.В. Волошенко у своєму дисертаційному дослідженні «Правовий нігілізм у пострадянському суспільстві», вказує в авторефераті на те, що Еріх Фромм запропонував підходити до нігілізму як до одного з механізмів психологічного захисту. Він вважав, що центральною проблемою людини є внутрішньо властиве людському існуванню протиріччя між буттям «кинутої в світ мимо своєї волі» і тим, що вона виходить за межі природи завдяки здатності усвідомлювати себе, інших, минуле і майбутнє. Він стверджував, що розвиток людини, її особистості відбувається в рамках формування двох основних тенденцій: прагнення волі і прагнення до відчуження [1, с. 271].

Більш сучасною інтерпретацією правового нігілізму є деформований стан правосвідомості особи, суспільства, групи, який характеризується усвідомленим ігноруванням вимог закону, цінності права, зневажливим ставленням до правових принципів і традицій, однак виключає злочинний намір [2, с. 25].

За визначенням О.Ф. Скакун «правовий нігілізм – це деформований стан правосвідомості особи, суспільства, групи, який характеризується усвідомленим ігноруванням вимог закону, цінності права, зневажливим ставленням до правових принципів і традицій, однак виключає злочинний намір» [3, с. 486].

Правовий нігілізм у розумінні К.Г. Волинка – «це заперечення, ігнорування та негативне ставлення до права, закону та правових форм організації суспільних відносин, прав і свобод інших осіб» [4, с. 198].

На думку професора В.В. Сухоноса, «правовий нігілізм – це негативне ставлення до права, закону і правових форм організації суспільних відносин» [5, с. 434].

Виникнення правового нігілізму в Україні і його поширення у суспільстві не викликає сумнівів. Але визначення його суті й навіть самого моменту його виникнення досі є предме-

том дискусії вчених. Деякі вчені вважають, що правовий нігілізм в Україні виник з моменту здобуття незалежності й основна причина його виникнення – це відмова від радянської системи права. Інші вчені дотримуються думки, що правовий нігілізм є закономірним явищем у кожному суспільстві, в результаті відсутності національних правових традицій та відсутністю високого рівня правової культури і правової свідомості. Нехтування Конституцією, законами та підзаконними актами вже давно укорінилось у свідомості більшості представників українського суспільства. Ще більш негативним явищем є втрата громадянами навіть мінімальної довіри до органів державної влади, через їх нехтування правами, інтересами та свободами самих громадян. Тобто, реальність існування правового нігілізму в Україні не підлягає сумніву.

Правовий нігілізм – це продукт соціальних відносин, зумовлений безліччю причин і наслідків. Зокрема, він живиться і такими реаліями наших днів, як політиканство та цинічний популізм лідерів усіх рангів. Дає про себе знати й владолюбство бюрократії, некомпетентність чиновників. На основі вище зазначеного можна дійти висновку, що зі зменшенням правової культури і правової свідомості збільшується правовий нігілізм [2, с. 1-2].

Наслідки розповсюдження такого явища, як правовий нігілізм, знаходять своє вираження у різних формах. Він призводить, на думку Ю.С. Шемшученка, «до крайнього прояву правового безкультур'я, відкидання або ігнорування права, юридичних норм і загальноприйнятих правових цінностей, до зневажливого ставлення до правових принципів і традицій. Як антипод правової культури, правовий нігілізм породжує правопорушення, у тому числі кримінальні злочини» [6, с. 508].

Аналіз наукової літератури свідчить, що існують певні труднощі у виведенні поняття правового нігілізму й існує значна різноманітність додаткових дефініцій поняття правового нігілізму [7, с. 140]. Разом із тим потрібно зазначити, що наукові пошуки розв'язання цього питання йдуть повільним шляхом і навіть у спеціалізованих наукових виданнях (як вітчизняних, так і закордонних) практично відсутня

достатня практична база [8, с. 69]. Ця обставина стверджує про те, що правовий нігілізм є не тільки надзвичайно шкідливим і небезпечним явищем у суспільстві, а й складною для пізнання правовою науковою категорією.

У загальному розумінні правовий нігілізм – це деформація правової свідомості особи або групи осіб, яка проявляється у ігноруванні, запереченні, зневазі до права та закону. А це, в свою чергу, ігнорування принципів і норм права, вимог чинного законодавства, цінностей національної правової системи та зневажливе ставлення до правових традицій.

Якщо говорити про причини прояву правового нігілізму в українському суспільстві, то варто зазначити наступні:

- відсутність високого рівня правової культури, правової свідомості та правового виховання;
- гіпертрофоване негативне уявлення і ставлення до правової культури, де, як правило, громадяни відносяться безвідповідально та безпечно до власних прав та їх захисту;
- неприйняття певними верствами населення економічних та інших реформ у державі;
- неефективний, низький рівень вимог до процесу правотворчості та законотворчості;
- неможливість охоплення національним законодавством сучасних правил життя в країні, відсутність систематичності щодо внесення змін до національного законодавства; розбалансованість національної правової системи;
- відсутність ефективного механізму доведення до відома населення змісту законів та інших підзаконних нормативних актів;
- наявності великої кількості нормативно-правових актів, які суперечать одне одному або виключають одне одного;
- наявність соціально-економічних протестів, що знаходять свій прояв у гострих партійних конфронтаціях, загальній нестабільності миру в суспільстві;
- наявність корупційних механізмів, як на рівні загальнодержавному, так і з боку громадян;
- неповага до права, до суду, правоохоронних органів та інших структурних підрозділів у державному механізмі;

- недовіра державі з боку громадян щодо побудови демократичної держави;

- наявність тіньової економіки з межуючою тіньовою політикою, наявність груп тиску та невидимих кланів;

- наявність конфронтації між органами державної влади, що паралізує роботу багатьох структурних підрозділів;

- порушення прав людини, таких як право на життя і здоров'я, честь і гідність;

- низька правова захищеність людини та громадянина, що в свою чергу підриває віру в закон та здатність держави захистити права громадян;

- слабке державне забезпечення законності та правопорядку в суспільстві;

- наявність кризових періодів та непередбачуваних ситуацій у державі, переломних етапів у розвитку суспільства;

- низький рівень національно-державної гідності громадян, негативне ставлення до всієї історії та національної культури.

Виходячи із вище наведених причин прояву правового нігілізму, можна стверджувати про те, що правовий нігілізм – продукт соціальних відносин, і окрім зазначених причин, він обумовлений багатьма іншими чинниками, серед яких: некомпетентність, політиканство та цинізм відповідальних осіб, боротьба «позицій» та амбіцій.

За умови наявності та розповсюдження в суспільстві правового нігілізму, жодна з країн не може бути лідером у сфері безпеки життєдіяльності свого населення, не буде на перших щаблях рейтингів високого рівня життя та достатку і ризикує у майбутньому втратити довіру на міжнародній арені в багатьох питаннях (наприклад, туризм та освіта). Держава з несвідомими громадянами має великий шанс стати осередком безкарної злочинності, стимулюючи кримінальні елементи своєю бездіяльністю [9, с. 48]. Криміногенна ситуація в українському суспільстві сьогодні залишає бажати кращого. Злочинність останнім часом набула групового та організованого характеру, зростає невпевненість у громадян щодо можливості захистити себе від незаконних дій та породженого свавілля у суспільстві. Низький рівень правової свідомості та пра-

вової культури населення говорить про себе більш, аніж ми того чекали в останні роки, а це стверджується високим рівнем злочинності в країні.

Отже, держава, яка прагне розвитку та благополуччя, має вирішувати питання деформованої свідомості свого населення. Які ж існують шляхи подолання цієї проблеми? Дослідивши основні причини даного явища, можна сформулювати основну «траєкторію» боротьби з ним:

- підвищення рівня загальної культури та правової культури і свідомості населення;

- посилення соціальної активності серед населення шляхом проведення навчальних, виховних та ідеологічних заходів;

- вдосконалення національної правової бази;

- методичне вдосконалення професійних навичок та культури суб'єктів органів державної влади та безпосередньо суб'єктів правоохоронної діяльності;

- проведення правоохоронними органами профілактичних робіт з населенням, яке має ризик вчинити неправомірні дії, для недопущення у майбутньому правопорушень;

- встановлення та ефективного впровадження антикорупційної політики в державі;

- примноження довіри до законів, суду та державної влади серед громадян;

- утвердження принципів демократії, законності, рівності та справедливості як основоположних для створення та найбільш ефективного функціонування громадянського суспільства [10, с. 238; 7, с. 49; 8, с. 124].

Висновки. Проаналізувавши вище викладене, можна зробити висновки, що: українська держава на даний момент крокує назустріч моральним, естетичним, культурним та правовим ідеалам розвинених країн. В Україні на сучасному етапі розвитку державності, питання правового виховання займає головне місце у формуванні особистості, так як виходячи із останніх подій у суспільстві, державі потрібні громадяни з патріотичними надбаннями та національною самосвідомістю. Щодо правового виховання особистості, то воно створює у суспільстві базу, фундамент правосвідомості населення. Саме правова культура суспільства і особи, необхідна для зміцнення в суспільстві принципів правової

законності і соціальної справедливості, створення такої моральної атмосфери, в якій людина може вільно жити і брати активну участь у формуванні системи державотворення. Вона виступає показником високої громадянської активності та відповідальності громадян. Тобто громадянин кожної держави, який володіє правовою культурою, – це людина, що має громадянську мужність і цивільну гідність, готова стати на захист основоположних цінностей відкритого, вільного суспільства, де пріоритетом є права, інтереси та свободи людини і громадянина.

Щодо виховної функції права, то вона спрямована на розвиток і зміцнення правосвідомості, правової культури і правового виховання у всіх членів суспільства навичок правомірної поведінки.

Тільки об'єднаними зусиллями державних органів, громадських організацій, використання комплексу різноманітних, взаємозалежних засобів, всемірним розширенням правового виховання громадян, підвищенням ролі суспільної думки в боротьбі зі злочинністю можливо досягти успіху в забезпеченні ефективності виховної функції права та ліквідації правового нігілізму в суспільстві.

Тому, як висновок, можна стверджувати, що у системі наукових теоретико-правових знань теорія виховного впливу поряд з такими теоріями, як теорія правової поведінки, теорія правових відносин, теорія юридичної відповідальності, має важливе значення, доповнюючи своїм змістом картину правового устрою суспільного життя, виконуючи функцію окремої ланки у загальному переліку правових теорій.

Окремої уваги з боку науковців та державних органів і посадових осіб, що опікуються даними питаннями, потребує і методика дослідження проблем виховної діяльності в державі, яка до останнього часу залишається недосконалою, що знаходить вираження у розбіжностях щодо визначення ознак, структури, змісту правового виховання, співвідношення з іншими правовими явищами.

Враховуючи складність поняття ефективності та необхідності вирішення методологічних завдань, вважаємо за доцільне це питання

розглядати на двох рівнях, залежно від рівнів теоретичного узагальнення, на яких відбувається вивчення проблеми: на макрорівні (загально-теоретичному) і мікрорівні, на якому ефективність правовиховного процесу визначається крізь призму діяльності колективних або індивідуальних суб'єктів.

Для досягнення цієї мети треба провести низку заходів, які оптимізують згубні позиції до «золотої середини». виправлення можливе лише за умови ретельного підходу до виховання у населення принципів належної поведінки, правового мислення, загальної обізнаності у сфері права, проведення профілактичних робіт із населенням, посилення антикорупційних заходів та виходу на новий рівень якості законодавства. Ці заходи не можуть гарантувати миттєвий результат, проте, виключно систематична робота з удосконалення культури та свідомості громадян дає надію, а згодом і доволі конкретні досягнення на плідний розвиток українського суспільства, і в цілому української держави на всіх рівнях.

Література

1. Волощенко О.В. Правовий нігілізм у пострадянському суспільстві: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. Харків, 2000. 20 с.
2. Бондаревський В.Г. Правовий нігілізм в Україні та шляхи його подолання. Київ, 2012. 750 с.
3. Скакун О.Ф. Теорія держави і права: підруч. Харків: Консум, 2009. 656 с.
4. Волинка К.Г. Теорія держави і права: навч. посіб. Київ: МАУП, 2003. 240 с.
5. Сухонос В.В. Теорія держави і права: підруч. Суми: Університетська книга, 2014. 544 с.
6. Юридичний словник-довідник / за ред. Ю.С. Шемшученка. Київ: Феміна, 1996. 696 с.
7. Дручек О.В. Правовий нігілізм: підходи до розуміння. *Форум права*. 2009. № 2. С. 140-144.
8. Гладкий С.О. Правовий нігілізм як об'єкт правового самопізнання. *Форум права*. 2014. № 3. С. 69-73.
9. Ляхович М., Павлович-Сенета Я. Правовий нігілізм в Україні: поняття, форми прояву та шляхи подолання. *Науковий вісник Львівського*

державного університету внутрішніх справ. 2016. Вип. 2. С. 44-51. URL: http://www.lvduvs.edu.ua/documents_pdf/visnyky/nvsvy/02_2016/16lmtshp.pdf

10. Шитий С., Бондаренко А. Причини правового нігілізму та шляхи його подолання в Україні. *Підприємництво, господарство і право.* 2017. Вип. 2. С. 235-239. URL: <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2017/2/46.pdf>

References

1. Voloshenjuk O.V. Pravovyj nigilizm u postradjans'komu suspil'stvi: avtoref. dys. ... kand. juryd. nauk: 12.00.01. Harkiv, 2000. 20 s.

2. Bondarevs'kyj V.G. Pravovyj nigilizm v Ukraini ta shljahy jogo podolannja. Kyi'v, 2012. 750 s.

3. Skakun O.F. Teorija derzhavy i prava: pidruch. Harkiv: Konsum, 2009. 656 s.

4. Volynka K.G. Teorija derzhavy i prava: navch. posib. Kyi'v: MAUP, 2003. 240 s.

5. Suhonos V.V. Teorija derzhavy i prava: pidruch. Sumy: Universytets'ka knyga, 2014. 544 s.

6. Jurydychnyj slovnyk-dovidnyk / za red. Ju.S. Shemshuchenka. Kyi'v: Femina, 1996. 696 s.

7. Druchek O.V. Pravovyj nigilizm: pidhody do rozuminnja. *Forum prava.* 2009. № 2. S. 140-144.

8. Gladkyj S.O. Pravovyj nigilizm jak ob'jekt pravovogo samopiznannja. *Forum prava.* 2014. № 3. S. 69-73.

9. Ljahovych M., Pavlovych-Seneta Ja. Pravovyj nigilizm v Ukraini: ponjattja, formy projavu ta shljahy podolannja. *Naukovyj visnyk L'vivs'kogo derzhavnogo universytetu vnutrishnih sprav.* 2016. Vyp. 2. S. 44-51. URL: http://www.lvduvs.edu.ua/documents_pdf/visnyky/nvsvy/02_2016/16lmtshp.pdf

10. Shytyj S., Bondarenko A. Prychyny pravovogo nigilizmu ta shljahy jogo podolannja v Ukraini. *Pidpryjemnyctvo, gospodarstvo i pravo.* 2017. Vyp. 2. S. 235-239. URL: <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2017/2/46.pdf>

LEGAL NIGILISM IN MODERN UKRAINE: DEFINITIONS, CAUSES AND METHODS OF OVERCOMING

National Aviation University
Liubomyra Huzara Avenue, 1, 03680, Kyiv, Ukraine
E-mail: tidp.kaf.nau@gmail.com

Purpose: the article explores the concepts and signs of legal nihilism, the reasons for its emergence and ways of its overcoming. **Research methods:** to achieve the goal of the study were used general and specific scientific (special) methods. **Results:** the article considers the historical basis of the emergence of legal nihilism, the specific reasons for its emergence. The forms of expression of legal nihilism in Ukraine are indicated. It is noted that legal nihilism depends on the level of general culture, upbringing and legal awareness of the individual. **Discussion:** search for methods of overcoming legal nihilism in Ukraine.

The contradictory nature of modern legal reality in Ukraine is due to the presence of two contradictory factors: the constitutional consolidation of the foundations of the rule of law, human rights and freedoms and the low level of legal culture, the mass spread of legal nihilism in all walks of life and government. The relevance of the research topic is due to the fact that legal nihilism can be a serious obstacle to socio-economic and state-legal reforms. The existence of legal nihilism directly affects the state of law and order in society, so to achieve real success in reforming society in conditions of economic and political instability is possible only if the distortions of legal consciousness and increase the level of legal culture.

The author concludes that: the Ukrainian state is currently moving towards the moral, aesthetic, cultural and legal ideals of developed countries. In Ukraine at the present stage of development of statehood, the issue of legal education occupies a central place in the formation of personality, as based on recent events in society, the state needs citizens with patriotic heritage and national identity. As for the legal education of the individual, it creates a base in society, the foundation of legal awareness of the population. It is the legal culture of society and the individual, necessary to strengthen the principles of legal legitimacy and social justice in society, to create a moral atmosphere in which people can live freely and take an active part in shaping the system of state formation. It is an indicator of high civic activity and responsibility of citizens. That is, a citizen of every state who has a legal culture is a person who has civic courage and civil dignity, ready to defend the fundamental values of an open, free society, where the priority is the rights, interests and freedoms of man and citizen. As for the educational function of law, it is aimed at developing and strengthening legal awareness, legal culture and legal education of all members of society skills of lawful behavior. Only by joint efforts of state bodies, public organizations, the use of various, interdependent means, comprehensive expansion of legal education of citizens, increasing the role of public opinion in the fight against crime can succeed in ensuring the effectiveness of the educational function of law and eliminate legal nihilism in society.

Keywords: state; legal nihilism; forms of nihilism; legal consciousness; legal culture.